

» ptáci našich lesů

SOKOL STĚHOVAVÝ (*FALCO PEREGRINUS*)

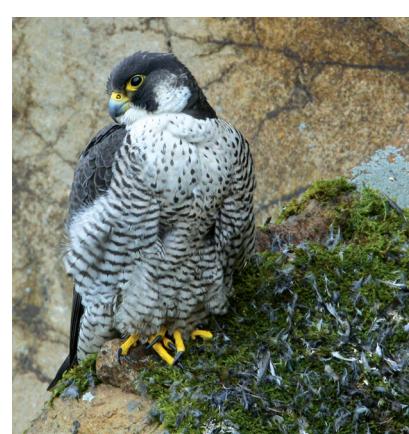
Robert Doležal

Skalní stěny příhraničních oblastí jsou nejčastějším biotopem, ve kterém se sokoli zdržují.

Jen ve výjimečných případech se stává, aby se ptačí druh, který zcela vymizel z naší přírody, znovu dokázal vrátit a úspěšně obsadit svá historická hnízdiště. Právě tohle je případ sokola stěhovavého. Jeho hnízdění u nás bylo známo již z poloviny 19. století, a to především z Čech. Od 30. let minulého století u nás jeho počty narůstaly díky ochraně a v důsledku omezeného odstřelu v průběhu II. světové války. Tento trend pokračoval až do 50. let, kdy většina evropských populací tohoto dravce zaznamenala prudký propad početnosti a z rozsáhlých oblastí zcela vymizel. Vinu na tom měly chlorované uhlovodíky, hlavně DDT, využívané v zemědělství, které se kumulovaly v potravě sokolů a působily na ně toxicky ve smyslu snížené schopnosti jejich reprodukce. Díky zákazu těchto látek, ochraně a reintrodukčním projektům u nás i v zahraničí se sokol opět do naší přírody vrátil. Kéž by podobných případů bylo více.

Rozšíření a početnost

Sokol stěhovavý je typem svého rozšíření kosmopolita obývající v devatenácti subspécích ostrůvkovitě téměř celý svět. Nežije jen v Antarktidě, částech jižní Ameriky, na Novém Zélandu a Islandu (Šťastný et al., 2006). Evropská hnízdná populace je relativně malá (menší než

Spokojeně působící dospělý pták na místě, kde se věnoval svoji kořisti.

25 tis. párů) a tvoří 5–24 % populace celosvětové. V letech 1970–1990 se tato populace nárůstem početních stavů zotavovala

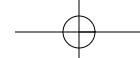
po zákazu toxicických chlorovaných uhlovodíků a i přes úbytek nemalé turecké populace v letech 1990–2000 nyní vykazuje mírný nárůst v celé Evropě. Díky tomu mohl být dříve vzácný druh prohlášen za zabezpečený (BirdLife International 2004). V letech 2000–2003 byla početnost sokola stěhovavého v ČR odhadnuta na 20–25 párů (Šťastný et al., 2006). Podle nejnovějších údajů jí v současné době tvoří 60–65 párů, byť v Červené knize ohrožených druhů ČR figuruje stále v kategorii CR – druh kriticky ohrožený.

Prostředí a způsob života

Z hlediska svého rozšíření je sokol nejpočetnější v horských příhraničních oblastech, kde nachází nejvíce hnízdních mož-

Dospělý jedinec, obratný a přesto robustní pták s rozpětím křídel přesahujícím u samice jeden metr.

ností. Nalezneme jej ale i v otevřené krajině a pahorkatině s roztroušenými lesy. Kromě skalních stěn totiž může zahnízdit i na starých stromových hnázdech jiných dravců a tam, kde je nabídka přirozených hnázdnych možností vyčerpána, také na vysokých budovách v městech (Praha, Plzeň) a jiných stavebních konstrukcích. Severské populace sokola jsou z velké části tažné a zimují v západní a střední Evropě. Středoevropská populace migruje na krátké vzdálenosti, přičemž starí ptáci bývají stálí a k pohybům dochází především u ptáků mladých (Cepák et al., 2008).

Popis

Sokol je statný pták přibližně velikosti vrány. Samec je menší než samice. Dospělý pták je shora temně šedý, spodinu má bílou, tmavě příčně proužkanou v oblasti hrudi a břicha. Tváře, hrdlo a vrchní část hrudi jsou čistě bílé a ostře kontrastují s černou čapkou a širokým tmavým vousem. Mladí ptáci mají spodinu těla tmavě podélně skvr-

Mladý pták se pozná podle tmavší, podélně skvrnité spodiny těla a tmavohnědého hřbetu, vousu a temene.

něnu, hřbet, temeno a vous jsou tmavohnědé. V letu jsou typická dlouhá, špičatá a mírně ohnutá křídla a poměrně krátký ocas. Na hnázdu se ozývá hlasitým kékéké, kratším kek kek kek nebo drsným gre gre gre (Hudec a kol., 2005).

Hnázdení a péče o mládáta

Na hnázdiště, kterému bývají věrní po mnoho let, se sokoli objevují v únoru

a březnu. Také vzájemná věrnost ptáků v páru napovídá, že mohou být tvořeny na celý život. Při ztrátě partnera ovšem záhy dochází k jeho nahradě. Po příletu na hnázdiště se ptáci projevují svatebními lety, kdy létat společně a hlasitě se přitom ozývají. Hnázdo bývá nejčastěji umístěno na skalní stěně pod převislým kamenem nebo je tvořeno starým stromovým hnázdem káně, jestřába, vrány apod. Cizí obsazené hnázdo sokol neupravuje a ve skalních stěnách snáší vejce přímo na holý podklad. Snůšku tvoří většinou 3–4 vejce a snášena jsou na přelomu března a dubna v 48hodinových intervalech. V sezení se střídají oba ptáci po snesení 1.–2. vejce a doba inkubace se pohybuje kolem 29–32 dní. Potravu obstarává prvních 14 dní po vylíhnutí mláďat samec. Samice jim ji trhá. Poté loví oba z páru. Mláďata se zdržují na hnázdu 35–42 dní a poté jsou ještě dlouho dokrmována mimo ně. Hnázdní revír opouští celá rodina koncem července. Mláďata dosahují pohlavní dospělosti v následujícím roce. Sokoli hnázdi jen jednou do roka. Když je snůška počátkem sezení zničena, nahradní hnázdení probíhá v jiném hnázdu (Hudec a kol., 2005).

Potrava

Sokol je dokonalý lovec, který svoji kořist loví ve vzduchu z výšky velice rychlým, střemhlavým útokem s křídly přitaženými k tělu. Při tomto útoku dosahuje rychlosti přes 200 kilometrů v hodině. Některá měření potvrdila rychlosť přesahující dokonce 360 km/hod. Jeho potravu tvoří především ptáci od pěvců do velikosti kachny, zřídka savci. Z ptáků to mohou být holubi, havrani, drozdovití, šplhavci, špačci, ale i výborní letci, jako je rorýs nebo vlaštovka. Ze savců se v potravě sokola mohou objevit netopýři nebo hrabosi (Hudec a kol., 2005). Při prudkém útoku zasahuje sokol svoji kořist úderem pařátu. Buď se mu jí podaří uchopit hned, nebo útočí znova a následně s ní slétne k zemi. Pokud pronásleduje kořist horizontálním letem, pak nepatří právě k těm nejobratnějším dravcům.

Význam a ochrana

Sokol střehovavý je uveden v příloze I Směrnice o ochraně volně žijících ptáků 79/409/EHS a jako takový je předmětem

Dospělý pták s uloveným holubem, kterého nese na hnázdu.

ochrany ve dvou ze 41 ptačích oblastí vyhlášených na území ČR (Broumovsko a Labské pískovce). Počty hnázdičích páru jsou u nás limitovány množstvím hnázdišť, která nabízejí vhodné podmínky pro cca 60 páru sokola střehovavého. V současné době se dá říci, že všechny podobné biotopy jsou již obsazeny a další nárůst početnosti bude možný pouze v tom případě, že sokol změní své nároky na hnázdní prostředí a bude více upřednostňovat například antropogenní prostředí (výškové budovy v městech) nebo stromová hnázda v lesích. Riziko pro tohoto dravce představuje rušení na hnázdiště (horolezectví, turistika, lesní práce), kolize s vedením vysokého napětí, ilegální pronásledování a vykrádání hnáz, popřípadě výstavba větrných elektráren v blízkosti tradičních hnázdišť a lovišť. Ochrana sokola bude tedy spočívat především v monitoringu a důsledné ochraně jednotlivých hnázdišť před veškerými rušivými zásahy (www.biomonitoring.cz).

Sokol je pro svoje vynikající lovecké schopnosti tradičně využíván v sokolnictví, které bohužel také patří společně s lovem k faktorům, které zapříčinily jeho vymizení u nás. Proto je vhodné každé známé hnázdiště tajit a přistoupit i k jeho hlídání v době, kdy by z něj mohla být vybrána vejce či mladí ptáci určení k nezákonnému prodeji.

Seznam použité literatury je k dispozici u autora. Další fotografie je možné zhlednat na internetových stránkách autora fotek: www.birdphoto.cz.

Autor:

Ing. Robert Doležal
www.birdwatcher.cz

E-mail: dodin@post.cz

Foto: Zdeněk Tunka